

NAŠA MASOVNA KNJIŽEVNOST

Ivan Čolović

Šta je masovna književnost? Masovna književnost na našem tlu? Sam izraz upućuje na mesto gde treba tražiti njegovo razjašnjenje: na područje masovne kulture. Na taj način, deduktivnim putem, možemo doći do prve, najšire definicije masovne književnosti kao onog dela masovne kulture u kojem se mogu prepoznati neke bitne osobine književnosti, ili kao one vrste književnosti koja je obeležena karakterističnim znacima masovne kulture.

Njenu pripadnost masovnoj kulturi prepoznajemo po tome što je ona vezana za savremena, tehnološki razvijena sredstva i savremene proizvodnje, distribucije i komunikacije, pa je zbog toga standardizovana (kao i drugi industrijski proizvodi za široku potrošnju), kratkog daha, ali zato širokog odjeka, stalno nova, a nikad originalna, nametljiva i nehajna, mada krhka i neugledna; najzad, po tome što za sebe ne traži posebno vreme i poseban prostor, već se javlja u trenucima i na pozornicama svakodnevnog života.

S druge strane, lako se može raspoznati književna priroda ili, bar, takvo poreklo nekih proizvoda masovne kulture. Pesnički je-

zik, klasičnu versifikaciju i modernu metaforiku, rimu i *blanc vers*, epski prosede i epsku karakterizaciju junaka, narativne tehnike, od epistolarne i ispovedne proze do unutrašnjeg monologa i toka svesti, dramski i komični rasplet, sve to možemo sresti, ne samo u takvim tekstovima kakvi su novinske čitulje, nove narodne, »stare« gradske i »zabavne« pesme, ili razne »istinite priče« u novinama, čija je veza s književnošću očigledna i, reklo bi se, namerna i prihvaćena, već i u tekstovima koji služe ekonomskoj propagandi, u mnogim novinskim rubrikama, od vesti do političkog komentara, na nadgrobnim spomencima, u pesmicama fudbalskih navijača itd, itd.

Čak bi se moglo reći nešto, na prvi pogled paradoksalno: da je ovde književnost prepoznatljivija nego u samim književnim delima, pogotovo savremenim. Jer masovna književnost koristi isključivo probana, proverena i široko rasprostranjena sredstva, ona je obeležena najkonvencionalnijim, najupadljivijim znacima književnosti, a to su upravo sredstva-znaci, koja najbolji pisci ili izbegavaju, ili preobražavaju, dajući im pečat svog stvaralaštva. Na primer, stihovi:

Sve su kuje od metala,
a vitalnost od »vitala«

odlikuje se većim brojem tradicionalnih, prepoznatljivih svojstava poezije (metar, rima, etimološka figura), nego pretežan deo stihova naših savremenih pesnika.

Ovo otvoreno i isključivo oslanjanje na konvenciju možda je moguće samo u sprezi s drugom karakteristikom masovne književnosti: ona je, u načelu, neodvojiva od stvarnog i pojedinačnog, kao što su, na primer, smrt našeg bližnjeg, ljubavi neke glumice, podvig poznatog sportiste ili novoproducedni deterđent, ili je »realistička« u tom smislu što je usmerena na primenu u određenim prilikama, namenjena posebnim potrebama, poput onih pesama o radu u tuđini, daleko od rodnog kraja, čiji je scenario podešen tako da se »tačno« odnosi na niz pojedinačnih sudbina i pojedinačnih potreba da se ta sudbina »odboluje«. Dakle, individualno i stvarno ili prethode, ili dolaze naknadno, individualizacija i »realizam« nisu imanentna obeležja proizvoda masovne književnosti, koji je uvek samo obrazac, popunjen ili za popunjavanje, svejedno, ali kojim njegova primenjenost i primenljivost daju snagu samog života, pa njegove rubrike i njegova estetika konvencije žive i doživljavaju se. Ima u njemu, istovremeno, i više i manje književnosti nego u književnom delu u užem smislu.

Pored potrebe da se masovna književnost razgraniči u odnosu na književna dela u užem smislu, neophodno je da se ona — to nalažu mnogi naši primeri — bliže odredi i u okviru masovne kulture. Pre svega, treba utvrditi da li su i kakav su preobražaj u njoj pretrpeli lako uočljivi i česti elementi folklor (oblici, tematika, jezik). Često se ističe da masovna kultura preuzima folklor i preinačuje ga, tako što zadržava i naglašava ona njegova obeležja koja se daju univerzalizovati. Na primer, danas jedva da ima zemlje do koje nisu doprle meksikanske i grčke narodne pesme, ali se u tom širenju njihova izvornost gotovo potpuno izgubila. I naša građa potvrđuje taj smer preobražaja, ali ga, delimično, i opovrgava: u našoj masovnoj književnosti, uprkos novom, industrijskom načinu proizvodnje i distribucije njenih tvorevina, još uvek se snažno oseća »alkus i miris rodne grude«. Ima u njoj, pored univerzalnosti i »kosmopolitizma« svojstvenih masovnoj kulturi, i folklorne specifičnosti. Upravo zbog toga opravdano je govoriti o *našoj* masovnoj književnosti, što bi inače bilo nespojivo sa shvaćanjem masovne kulture kao svetskog folklor. U njoj su sukobljeni menalitet pripadnika savremenog industrijskog, potrošačkog

društva i mentalitet tradicionalnog, agrarnog, takozvanog »našeg« čoveka. Za sad, mi preovladujemo. Zbog toga, možda, čak ne bi bilo neosnovano ovde upotrebiti izraz »naš savremeni književni folklor«.

Međutim, masovna književnost — kao i masovna kultura u celini — ne predstavlja samo naučni, niti samo intelektualni problem, ne podstiče na staloženo razmišljanje. Sveprisutna, nehajna, nasrtljiva, ona gotovo po pravilu, i možda neizbežno, raspaljuje strasti. U nehotičnim susretima s njom, obrazovan čovek ne može da savlada i sakrije svoju nelagodnost, koja se katkad pretvara u pravu moru, pa su otuda i njegove reakcije uvek pune jeda ili, bar, ironije. To potvrđuje da masovna književnost — i kultura — dovodi u pitanje i vreda, u psihološkom, ali i u religijskom smislu, neke temeljne i neprikosnovene vrednosti i simbole.

S obzirom na to da je na našem tlu prožeta folklornim elementima, preuzetim ili preobraženim, ona, pre svega, dira našu predstavu o narodnom »izvornom« stvaralaštvu, o njegovoj lepoti (o »blagu našeg lepog jezika«, o »lepom starom glagolu *gre-stie*), čistoti (»nezamućenih vrela narodnog duha«), pa i sliku samog naroda iz kojega smo iznikli i umakli, ali mu uvek ostali verni. Najviše nas pogađa i boli što se na naše oči, uprkos našoj ljubavi i merama, sam taj narod od svog duha udaljava i otuđuje, predajući se, sebi nedostojnom uživanju u najgorem »šund« i »neukusu«. Svaka duboka promena u toku civilizacije — piše Edvard Sapir — naročito svaka promena u njenoj ekonomskoj osnovi, sklon je da dovede do razbijanja sistema kulturnih vrednosti, te njihovog preprilagođavanja. Stare forme kulture, uobičajeni tipovi reagovanja, teže da se održe zahvaljujući sili inercije. Nesaglasnost tih uobičajenih reakcija s njihovom novom civilizacijskom sredinom nosi sa sobom izvesnu meru duhovnog nesklada, koja za osetljive pojedince može biti fundamentalno odsustvo kulture.¹

To je razlog što se u nas povremeno javlja težnja da se oblici rudimentarnog folklor, do kojih dolaze dragocena i, na žalost, još retka etnografska istraživanja, predstavljaju kao alternativa masovnoj kulturi, da se, kao obrazac za budućnost, suprotstavljaju njenom onespokojavajućem širenju. Pre izvesnog vremena u novinama se moglo pročitati obaveštenje: »U nedelju pre podne, u 11 časova, u Galeniji fresaka, narodni pevači, svirači i kazivači iz raznih krajeva Srbije priređuju poselo izvorne narodne muzike — muzike koja predstavlja protivtežu (novokomponovanoj) i, u suštini, nenarodnoj i mahom bezvrednoj muzici.« Možda ništa nije značajnije i uzbudljivije od činjenice da narod nije zaboravio svoje nošnje, svoja pesela i svoje muzičke instrumente, što se i danas mogu naći primeri, inače tako retkog jedinstva stvaranja i trošenja kulturnih dobara, ali ništa manje nije značajno, mada je sigurno manje uzbudljivo, to što je isti taj narod u svoj život, u svoju kulturu primio, prilagođavajući im se, prilagođavajući ih, radio i gramofon, novine i televiziju, konfekciju i motorizaciju, što je postao deo mase, ne prestajući da bude narod. Zato bi bilo umesnije, umesto traganja za alternativom i protivtežom masovnoj kulturi, istraživati srodnosti i veze između nje i izvornog folklor, puteve njihovog uzajamnog prilagođavanja i prožimanja.

To su neki motivi i pretpostavke, razmišljanja o našoj masovnoj književnosti. Ono ima smisla samo ako se prihvati, ili bar pretpostavi da masovna književnost sa drži izvesnu bitnu istinu o nama, da je ona, uz svu svoju konvencionalnost, površnost i brutalnost, bremenita ljudskim smislom, kao što su to, na drugi način, na drugom polu književnosti sasvesna, stvaralačka dela najvećih pisaca.

1. Ogleđi iz kulturne antropologije, prevod A. I. Spasića, BIGZ, 1974.